Acta Baltico-Slavica, 44
Warszawa 2020

DOI: 10.11649/abs.2020.005

Katarzyna Konczewska
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
Kraków
katarzyna.konczewska@ijp.pan.pl
https://orcid.org/0000-0002-3605-9974

Język polski na Kresach Janusza Riegera na tle badań nad polszczyzną kresową po roku 2015

Wprowadzenie

Badania dotyczące polszczyzny na dawnych wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej prężnie rozwijają się od lat 90. XX wieku[1]. Cezurą czasową dla publikacji na ten temat przedstawionych w niniejszym artykule jest rok 2015. Wpłynęło na to kilka czynników. Pierwszym z nich jest wygłoszenie przez Janusza Riegera na posiedzeniu Komisji Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk w czerwcu 2015 roku referatu *Czego nie wiemy o polszczyźnie kresowej XX i XXI wieku?*[2], w którym przedstawiono przebieg dotychczasowych badań i ich wyniki z uwzględnieniem najnowszych publikacji oraz osiągnięcia od strony faktograficznej i metodologicznej, a także wytyczono kierunki dalszych badań i wskazano nowe wyzwania metodologiczne. Ponadto w 2014 roku badacz opublikował monografię *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie* (Rieger, 2014), w której szczegółowo przedstawił specyfikę języ-

[1] Por. bibliografię publikacji na ten temat przed drugą połową lat 90. XX wieku (Sawaniewska-Mochowa, 1991, 1995).

[2] Ukazał się drukiem w roku 2017 (Rieger, 2017).

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

ka polskiego w tym subregionie oraz omówił sytuację polszczyzny na Białorusi. Za pewną cezurę w dotychczasowych badaniach można także uznać zakończenie prac podjętych przez zespół Irydy Grek-Pabisowej nad wieloletnim projektem *Słownika mówionej polszczyzny północnokresowej*[3]. Ukazały się również artykuły przeglądowe prezentujące dotychczasowy stan badań nad językiem polskim na Litwie (Sawaniewska-Mochowa, 2018) i Białorusi (Konczewska, 2017a)[4] oraz publikacja przedstawiająca sytuację języka polskiego i Polaków na Ukrainie ze szczególnym uwzględnieniem problematyki tożsamości w wielojęzycznej społeczności (Dzięgiel, 2015).

Wymienione opracowania można uznać za podsumowanie kolejnego etapu w badaniach nad polszczyzną kresową. Uwzględnienie dotychczasowego dorobku pozwoliło na dostrzeżenie kolejnych wątków i wytyczenie nowych zadań. Po roku 2015 ukazało się wiele zarówno solidnych monografii, jak i sprawozdań z eksploracji terenowych oraz artykułów dotyczących funkcjonowania języka polskiego na dawnych wschodnich terenach Rzeczypospolitej. W niniejszym artykule dokonam przeglądu wybranych pozycji[5], ze szczególnym uwzględnieniem najnowszej monografii Janusza Riegera *Język polski na Kresach* (Rieger, 2019).

Pogranicza i kontakty językowe

Należy podkreślić coraz częstszy zwrot badaczy ku terytorialnym odmianom polszczyzny kresowej, problematyce jej funkcjonowania na pograniczach oraz ku kontaktom z językami rdzennej ludności. Można stwierdzić, że rozpoczął się pewien nowy etap w badaniach. Po wytypowaniu dwóch większych obszarów, polszczyzny południowo- i północno-wschodniej, naukowcy przyjrzeli się ich odmianom terytorialnym, by na podstawie konfiguracji cech językowych oraz ich frekwencji wyodrębnić różne warianty, a także poświęcić więcej uwagi kontaktom językowym. W 2016 roku ukazała się monografia Elżbiety Smułkowej *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach* (Smułkowa, 2016a), będąca swoistym podsumowaniem dorobku jej pracy badawczej, ale także akademickiej i dyplomatycznej. Opracowanie składa się z kilku części. W pierwszej zostały zamieszczone teksty przybliżające współczesną sytuację językową i społeczną na Białorusi. Druga zawiera artykuły przedstawiające koncepcje teoretyczno-metodologiczne badania języków na pogra-

[3] Ukończone w 2012 roku dzieło liczące ponad 1,5 tysiąca stron miało się ukazać w druku w 2013 roku, jednak z powodu braku funduszy jest dostępne (w formie uzupełnionej) jako preprint w repozytorium cyfrowym iReteslaw Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/128; Grek-Pabisowa i in., 2017).

[4] Uwzględniają prace opublikowane do 2015 roku włącznie.

[5] Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu pomijam także publikacje o języku polskim na terenie dawnych Inflant, dzisiejszej Estonii i Łotwie.

niczach z uwzględnieniem wzajemnych interferencji, będące ważnym wkładem badaczki do teorii kontaktów językowych. Trzecia stanowi wspomnienia o mistrzach naukowych autorki, przyjaciołach, członkach rodziny, a także prezentuje fragmenty niezwykłej książki *Był dom we Lwowie…*, dokumentującej losy powojenne wybranego środowiska lwowskich Polaków. Monografię uzupełnia obszerna bibliografia, a także bibliografia prac Elżbiety Smułkowej za lata 2002–2016, wykaz pierwodruków artykułów oraz spis ilustracji.

W 2017 roku została opublikowana praca Haliny Karaś *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych* (Karaś, 2017). Tom składa się z pięciu rozdziałów, w których przedstawiono: zagadnienia teoretyczne, historię regionu i społeczności polskiej na tle przemian narodowościowych na Litwie, sytuację socjolingwistyczną, cechy językowe o zbliżonej frekwencji w obu odmianach polszczyzny: jezioroskiej i ignalińskiej oraz cechy językowe różniące frekwencyjnie te warianty. Opracowanie uzupełniono o bibliografię, wykaz badanych miejscowości oraz ich charakterystykę, a także spis tabel, wykresów i map. Autorka zajęła się językiem polskim używanym w północno-wschodniej części Litwy, na granicy z Białorusią i Łotwą, na wielojęzycznym obszarze, gdzie występują gwary polskie, litewskie, rosyjskie staroobrzędowców, białoruskie, a także odmiany ogólne języków litewskiego i rosyjskiego. Bardzo cenne jest ukazanie zjawisk językowych na szerokim tle porównawczym polszczyzny kowieńskiej, wileńskiej, brasławskiej, łatgalskiej, co podkreślały także recenzentki tego opracowania (Rutkovska, 2018; Strawińska, 2019).

Język polski na pograniczach, w tym wschodnich, został opisany w książce Leszka Bednarczuka (Bednarczuk, 2018a).

Część publikacji ukazuje kontakty polszczyzny kresowej z językami rdzennej ludności. Ich tematyka jest różnorodna: polonizmy leksykalne w gwarach białoruskich na Litwie (Jankowiak, 2018a), leksykalne wpływy polskie w gwarach białoruskich na pograniczach: Podlasie – Wileńszczyzna – Łatgalia – Pskowszczyzna (Jankowiak, 2018b), relikty polszczyzny w gwarach pskowskich (Jankowiak, 2019; Wójtowicz, 2016), polonizmy leksykalne w gwarach białoruskich z okolic Grodna (Konczewska, 2016a, 2019a; Канчэўская, 2016) oraz innych terenów Białorusi (Konczewska, 2017b), polsko-ukraińskie kontakty językowe w obwodzie lwowskim (Kostecka-Sadowa, 2017), kontakty języka polskiego i rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie (Paśko-Konecznia k, 2016). Katarzyna Czarnecka podjęła się próby analizy podobieństw i różnic w zakresie słowotwórstwa między gwarową polszczyzną północno- i południowokresową (Czarnecka, 2016). Iryda Grek-Pabisowa i Małgorzata Ostrówka przedstawiły w poszczególnych tabelach zakres wpływów białoruskich w polszczyźnie północnokresowej (Grek-Pabisowa & Ostrówka, 2018) na podstawie materiałów polszczyzny wileńskiej z prac Haliny Turskiej, polszczyzny kowieńskiej w opracowaniu Haliny Karaś oraz *Słownika mówionej polszczyzny północnokresowej*.

Język polski na Litwie

W 2016 roku jako wynik długoletniej pracy badawczej ukazał się przewodnik multimedialny *Polskie gwary na Litwie*[6] (Rutkovska, 2016). Zawiera on mapy zasięgów występowania polszczyzny, wykaz kilkudziesięciu miejscowości, w których prowadzono badania, materiały z eksploracji terenowych, liczne opracowania naukowe dotyczące polszczyzny litewskiej, sprawozdania z obozów gwarowych, słownik oraz obszerną bibliografię. Przewodnik jest dostępny w językach polskim i litewskim i niewątpliwie stanowi bogate źródło wiedzy o języku polskim na Litwie zarówno dla lingwistów, jak i przeciętnych użytkowników języka.

W 2016 roku ukazała się również monografia Anastasiji Kostiučenko *Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen* (Kostiučenko, 2016), w której na podstawie licznych wywiadów i ankiet przedstawiono socjolingwistyczny aspekt funkcjonowania języków na Litwie, ich prestiż i status społeczny, w tym języka polskiego. Szerzej to opracowanie scharakteryzowały Sigita Barniškienė (Barniškienė, 2019) i Anna Zielińska (Zielińska, 2019).

O językowych wyborach młodzieży litewskiej polskiego pochodzenia oraz kompetencji kulturalnej i językowej Polaków na Litwie traktuje artykuł Kingi Geben (Geben, 2018), a publikacja Weroniki Kundery (Kundera, 2018) przedstawia sytuację Polaków na Litwie z uwzględnieniem różnych aspektów prawnych i jest pomocna w zrozumieniu aktualnych procesów socjolingwistycznych.

W lutym 2019 roku na portalu litewskich Polaków Wilnoteka podjęto próbę udostępnienia elektronicznej wersji *Normatywnego słownika polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* (Dawlewicz i in., 2019)[7], który powstał na podstawie wcześniejszego nieukończonego opracowania internetowego (obecnie zamkniętego) *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy, pochodnych od nich przymiotników i nazw mieszkańców* autorstwa Haliny Karaś i Moniki Kresy.

Język polski na Białorusi

Badania nad językiem polskim na terenie dzisiejszej Białorusi zaowocowały kilkoma monografiami, a także licznymi artykułami podejmującymi wieloaspektową problematykę.

Monografia Irydy Grek-Pabisowej *Polskie wyspy gwarowe z przełomu XIX i XX w. na Białorusi. Gwary późnego osadnictwa na Polesiu, Witebszczyźnie i Mohylew-*

[6] http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/

[7] Aktualnie niedostępny, ale portal http://www.wilnoteka.lt/artykul/publikacja-na-temat-mniejszosci-narodowych deklaruje jego ponowne udostępnienie.

szczyźnie. Z wykazem słownictwa przedstawionym leksykograficznie (Grek-Pabisowa, 2017), wydana w wersji elektronicznej[8], zawiera opis systemu fonetycznego i gramatycznego oraz słownictwa gwar polskich osiedleńców z przełomu XIX i XX wieku na terenach współczesnej Białorusi, w tym na podstawie eksploracji terenowych przeprowadzonych w latach 2005–2006 przez badaczy z Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

Artykuł Elżbiety Smułkowej *Rozliczenie z Brasławszczyzną* (Smułkowa, 2016b) podsumowuje projekt, którego efektem było wydanie dwutomowego dzieła *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność* (Smułkowa, 2009, 2011). Badaczka jako inicjatorka nowatorskiej koncepcji badania wielojęzyczności na pograniczu bałtycko-słowiańskim, także współautorka i redaktor naukowa opracowania, po omówieniu poszczególnych recenzji podejmuje próbę odpowiedzi na uwagi recenzentów i wskazania innych możliwości realizacji założeń badawczych projektu.

Od roku 2015 ukazują się publikacje na temat poszczególnych wariantów języka polskiego. Słownictwo gwary polskiej w okolicach wsi Komaje i Łyntupy zostało przedstawione w artykule Volhi Liauchuk (Liauchuk, 2017). Przedmiotem badań Katarzyny Konczewskiej, prowadzącej regularne eksploracje terenowe w okolicach Grodna, jest język i tożsamość grodzieńskich Polaków (Konczewska, 2018c), a szczególnie szlachty grodzieńskiej (Konczewska, 2016b, 2018a, 2019b). Anna Żebrowska opisuje sytuację historyczną i socjolingwistyczną wsi w okolicach Miadzioła i Wołożyna, a przytaczane przez autorkę liczne teksty gwarowe mogą służyć jako źródło do badań dialektologicznych (Żebrowska, 2019; Жаброўская, 2018).

Tadeusz Lewaszkiewicz w monografii *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy* (Lewaszkiewicz, 2017) ukazuje złożoność relacji między językiem, tożsamością i kulturą dawnych mieszkańców Nowogródczyzny na przykładzie materiału językowego będącego odzwierciedleniem kilkudziesięcioletniego procesu integracji językowej przesiedleńców oraz ich potomków. Opracowanie zawiera szczegółową analizę wybranych zagadnień z zakresu fonetyki, fleksji i składni języka powojennych przesiedleńców z Nowogródczyzny, a także członków ich rodzin urodzonych już w Polsce[9].

Język polski na Ukrainie

W 2018 roku ukazał się obszerny artykuł Leszka Bednarczuka *Z południowo--wschodniej peryferii polszczyzny* (Bednarczuk, 2018b), w którym autor przedstawił

8 https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/587

9 Walorem tego opracowania jest sposób zbierania materiału językowego: informatorami autora, pochodzącego z Nowogródczyzny, byli także członkowie jego rodziny, co sprzyjało niewymuszonej rozmowie, a tym samym pozyskiwaniu materiałów niedostępnych przy innych formach eksploracji.

próbę całościowej analizy następujących zagadnień: kontakty polsko-ruskie, innowacje języka ukraińskiego, początki i rozwój polszczyzny południowo-wschodniej, jej cechy wspólne i zróżnicowanie terytorialne.

Badacze aktywnie pracują także nad innymi zagadnieniami: zespół Ewy Dzięgiel podjął się opracowania polskojęzycznej prasy na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939 (Dzięgiel i in., 2016), Olha Makarowa (Makarowa, 2017) przedstawiła leksykę prawniczą w szesnasto- i siedemnastowiecznych polskich zapiskach sądowych z Ukrainy. O współczesnych odmianach terytorialnych i społecznych języka polskiego na Ukrainie traktuje artykuł Ewy Dzięgiel (Dzięgiel, 2017). Zespół Heleny Krasowskiej zbadał język polski na Bukowinie, w tym w 39 miejscowościach ukraińskich (Krasowska, Pokrzyńska & Suchomłynow, 2018).

Najpełniejsze badania nad językiem polskim na Ukrainie prowadził zespół Janusza Riegera. Uczony rozpoczął je w roku 1982 i poświęcił tej pracy znaczną część swego życia naukowego[10]. Poczynając od pierwszego wyjazdu eksploracyjnego na Żytomierszczyznę w 1989 roku, nieustannie rozwijał swą pasję badawczą w sposób wielowymiarowy. Stworzył zespół, wytyczył kierunki i problematykę badań, zdobył fundusze, nawiązał współpracę z ośrodkami zagranicznymi, a ponadto prowadził eksploracje terenowe, transkrybował nagrania, systemowo analizował zebrany materiał, tworzył słowniki, zachęcał do badań terenowych licznych uczniów, promował doktorantów, systematycznie publikował i weryfikował wyniki badań, opracowywał metodologię, polemizował z innymi dialektologami. Zawdzięczamy mu także powstanie dwóch bardzo ważnych serii: *Studia nad polszczyzną kresową* (1982–2010, 12 tomów) oraz *Język polski dawnych Kresów Wschodnich. Studia i materiały* (1996–2012, 4 tomy). Co ważne, ich założeniem była przystępność dla przeciętnego odbiorcy, co przejawiało się między innymi w mniej hermetycznym języku naukowym i uproszczonym zapisie fonetycznym[11].

Język polski na Kresach (Rieger, 2019)

W 2011 roku, w dwudziestolecie badań Janusza Riegera nad polszczyzną kresową, w Warszawie zorganizowano konferencję, której mottem uczyniono słowa jednego z informatorów z terenów dzisiejszej Ukrainy: „Nom Polakom tutaj pomnik trza

[10] Miejsce tematyki kresowej w działalności naukowej Janusza Riegera przedstawiła Ewa Wolnicz-Pawłowska (Wolnicz-Pawłowska, 2012).

[11] Takie podejście było wówczas niewątpliwie nowatorskie. O potrzebie takiej właśnie metody opracowania nowoczesnych słowników gwarowych mówił profesor Józef Kąś na konferencji „Język zwierciadłem kultury" zorganizowanej 6–7 sierpnia 2019 roku w Sokołowie Podlaskim przez Towarzystwo Kultury Języka, Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego oraz Fundację Języka Polskiego (Kąś, 2019).

wszystkim postawić, dlatego że jeszcze my jesteśmy, że jeszcze ktoś umi rozmawiać po polsku". Można stwierdzić, że takim pomnikiem niewątpliwie jest praca badawcza Janusza Riegera, a jej podsumowaniem tytułowa monografia. Omawiana książka to efekt usystematyzowanego przeglądu wieloletnich badań nad językiem polskim na Ukrainie, a jej autor skromnie podkreśla, że dorobek jego i całego zespołu należy traktować jako całość. Warto zwrócić uwagę, że jest to pierwsza od czasów opracowania Zofii Kurzowej (Kurzowa, 2007) synteza dziejów polszczyzny, zarówno północno-, jak i południowo-wschodniej, oparta na aktualnych badaniach i zawierająca szczegółową analizę ich wyników oraz wytyczne do dalszych eksploracji, ukazująca „nie tylko konkretne zjawiska językowe, ale także ewolucję w podejściu do nich, przechodzenie od opisów szczegółowych do pewnych uogólnień" (Rieger, 2019, s. 10).

Publikacja składa się z kilku części: *Zagadnienia ogólne*, *Słownictwo i słowotwórstwo*, *Polszczyzna północnokresowa*, *Polszczyzna południowokresowa*, *Z onomastyki kresowej*, *Z historii badań* – łącznie 49 tekstów. Całość poprzedza krótki wstęp i wykaz skrótów nazw czasopism, serii, wydawnictw i instytucji, a zamyka bibliografia prac autora o polszczyźnie kresowej i jej kontaktach z innymi językami. Większość zawartych w monografii tekstów, powstałych w latach 1982–2017, jest przedrukiem. Wprowadzono jednak do nich drobne poprawki i uzupełnienia, dotyczące głównie literatury[12]. Dwa artykuły wydrukowano po raz pierwszy: *„Nowe" i „stare" w metodologii badań dialektologicznych* oraz *Jeszcze o osiemnastowiecznych nazwach terenowych z kilku wsi w okolicach Sambora*. Artykuły koncentrują się wokół kilku pól tematycznych: historia badań nad językiem polskim na Kresach Wschodnich; refleksje na temat metodologii prowadzenia badań dialektologicznych i opracowania zebranych materiałów; analiza systemowa polszczyzny kresowej; słownictwo; onomastyka.

W przedmowie autor zauważa: „Kresy czy dokładniej Kresy Wschodnie to dziś pojęcia historyczno-sentymentalne. Kresy jako kraina odeszły w przeszłość, dziś mówimy co najwyżej o dawnych Kresach, o resztkach ludności polskiej tam mieszkającej. W przeszłość odchodzi też tamtejsza polszczyzna" (Rieger, 2019, s. 9). Właśnie dlatego badanie owego zanikającego już świata i języka stało się priorytetowe dla Janusza Riegera, który stwierdza, że „zachowanie języka w rodzinach, czasami zupełnie izolowanych, budzi podziw i szacunek" (Rieger, 2019, s. 64). Badacz jest świadomy, że do tematyki kresowej należy podchodzić niezwykle ostrożnie, uwzględniając wszelkie niuanse i szczegóły. Podkreśla między innymi „konieczność bardzo ostrożnego wykorzystywania statystyk i źródeł demograficznych" (Rieger, 2019, s. 18) oraz ważność uświadomienia przez badaczy, „kto jest Polakiem, kogo uważamy za Polaka" (Rieger, 2019, s. 18). Uważa, iż należy uwzględniać różne czynniki:

[12] Z tych względów bibliografia jest umieszczona pod poszczególnymi artykułami.

„samoidentyfikację narodową, wyznaniową, sytuację rodzinną, znajomość i używanie (niekiedy w różnych sytuacjach) polskiego" (Rieger, 2019, s. 18). Zaznacza, że przy prowadzeniu eksploracji terenowych obowiązkowo należy brać pod uwagę kontakty językowe, a w szczególności:

> intensywność i długotrwałość / krótkotrwałość kontaktu; rodzaj kontaktu: czynny lub bierny z językiem mówionym i (lub) pisanym w szkole, słuchanie radia, oglądanie telewizji; rezultat kontaktu, w tym stopień bilingwizmu (trylingwizmu); wyjaśnienie, jakiej części populacji wsi ten kontakt dotyczył; wyjaśnienie, czy kontakty z własnym językiem (gwarą) miały miejsce także poza wsią i w jakim czasie; stwierdzenie, jakie generacje zamieszkujące dziś wieś podlegały tym kontaktom; charakterystyka różnych sytuacji ekstralingwistycznych charakterystycznych dla różnych pokoleń; odchylenia idiolektalne (Rieger, 2019, s. 42).

Według autora wynikiem kontaktów językowych jest między innymi to, że „niełatwo jest oddzielić wyniki tendencji wewnątrzsystemowych od wyników interferencji, niełatwo orzec, co jest archaizmem, a co zapożyczeniem" (Rieger, 2019, s. 66), chociaż „rozwój wewnątrzsystemowy czy zachowanie archaizmu znajduje oparcie w systemie adstratu" (Rieger, 2019, s. 66). Badacz dochodzi do wniosku, że w odniesieniu do języka polskiego na Litwie i Białorusi „właściwsza byłaby próba charakterystyki osobno polszczyzny wyrosłej na podłożu białoruskim i osobno polszczyzny wyrosłej na podłożu litewskim" (Rieger, 2019, s. 117; zob. też Rieger, 2002).

W publikowanym po raz pierwszy tekście *„Nowe" i „stare" w metodologii badań dialektologicznych* (Rieger, 2019, ss. 99–110) Janusz Rieger szczegółowo analizuje stosowaną dotąd w dialektologii metodologię badań: „Niemal od początków dialektologii stosowano kilka metod: opisową (deskrypcję), arealną, socjolingwistyczną (choć jej tak nie nazywano), dosyć wcześnie zaczęto zwracać uwagę na świadomość językową nosicieli dialektu i statystykę" (Rieger, 2019, s. 99). Podkreśla, że „wydzielanie tzw. dialektu kresowego (dialektów kresowych) dokonuje się według innych kryteriów, niż podział polskiego terytorium językowego na dialekty" (Rieger, 2019, s. 100). Jest przekonany, że „termin «dialekt» w odniesieniu do polszczyzny na dawnych Kresach jest mylący[13], bo ma zupełnie inne znaczenie, niż w określeniu «dialekt małopolski» czy «dialekt śląski», na co od samego początku zwracał uwagę Karol Dejna" (Rieger, 2019, s. 100). Uważa zatem, że „wobec istnienia na dawnych Kresach tak polszczyzny gwarowej (tzn. z cechami gwarowymi polskimi), jak i w miastach czy wsiach drobnoszlacheckich regionalnego wariantu polszczyzny ogólnej (też

[13] Podsumowania terminologii w tym zakresie podjęła się Katarzyna Sicińska w referacie *Polszczyzna kresowa, regiolekt kresowy, język polski na Białorusi i Ukrainie – o nazewnictwie odmian języka polskiego na dawnych Kresach Wschodnich* na konferencji „Język w regionie – region w języku III", zorganizowanej 22–23 listopada 2018 roku w Poznaniu przez Pracownię Dialektologiczną i Zakład Lingwistyki Antropologicznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Komisję Językoznawczą Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (Sicińska, 2018).

z pewnymi polskimi cechami gwarowymi), powinno się mówić o «polszczyźnie na dawnych Kresach», które to określenie obejmuje różne odmiany tej polszczyzny" (Rieger, 2019, s. 101). Cechami konstytutywnymi tej polszczyzny według Janusza Riegera są:

> elementy białoruskie, litewskie, ukraińskie, częściowo rosyjskie, a na Bukowinie – ukraińskie i rumuńskie – systemowe bądź niesystemowe. Mogą występować na dużych obszarach, na niektórych mogą być idiolektalne. Mogą pochodzić z adstratu i z substratu. Wydzielenie polszczyzny kresowej dokonuje się więc nie na zasadzie genetycznej, lecz typologicznej (Rieger, 2019, s. 125).

Autor z ostrożnością podchodzi do mody na określanie badań jako interdyscyplinarnych i docenianie wyłącznie takich. Dowodzi jednocześnie, że badania dialektologiczne zawsze były i nadal są powiązane z innymi dyscyplinami: „Zdarza się też, że prowadzimy badania polidyscyplinarne, np. gdy badając język polski na Ukrainie i warunki jego rozwoju, przetrwania, a także zaniku, pytamy o losy ludzkie, o historię mówioną[14], o historię prześladowań, represji, o stosunki z sąsiadami-Ukraińcami" (Rieger, 2019, s. 105). Warto podkreślić, że w monografii znajdziemy sporo tekstów z eksploracji terenowych prezentujących takie wielowymiarowe podejście do badań, a tym samym ocalających pamięć o losach miejscowych Polaków[15]. Najlepsza metoda badań to zdaniem Janusza Riegera: „ta, która najlepiej odpowiada wybranemu celowi, niezależnie od tego, czy jest to metoda stosowana od dawna, czy nowsza" (Rieger, 2019, s. 108).

Sporo uwagi poświęcono w monografii językowi szlachty i jej potomków. Autor odnotowuje:

> W. Werenicz zwrócił uwagę na lepsze zachowanie świadomości narodowej wśród potomków szlachty, a lepsze zachowanie języka u potomków chłopów. Później stwierdzono różnicę pomiędzy językiem dawnej szlachty, pozbawionym w niektórych wsiach polskich cech gwarowych, stanowiącym regionalną odmianę języka polskiego, i językiem dawnych chłopów, w którym takich cech jest wiele (Rieger, 2019, s. 71).

Janusz Rieger uważa, że „język szlachty należy uznać za regionalną odmianę polszczyzny ogólnej" (Rieger, 2019, s. 95), i jednocześnie zwraca uwagę, że badania nad tym językiem, w odróżnieniu od języka wsi, nadal prezentują się dość skromnie. Opisując przebieg eksploracji na Ukrainie, autor zauważa: „Badanie leksyki «szlache-

[14] Na dużą wartość poznawczą wywiadów informatorów w świetle historii mówionej Janusz Rieger zwrócił uwagę w referacie *Codzienność i tragiczne losy Polaków na Ukrainie w relacjach. Pozalingwistyczne efekty badań dialektologicznych* wygłoszonym 26 listopada 2018 roku na posiedzeniu Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (Rieger, 2018).

[15] Potrzebę badań nad „ujęzykowieniem pamięci" podkreślił Wojciech Chlebda. Uczony akcentował wartość wywiadów pozyskiwanych w trakcie eksploracji terenowych, stwierdzając, że: „autorelacje jednostkowe (pamięć$_1$) są fundamentem pamięci grupowej – rodzinnej, lokalnej, regionalnej; to od nich zaczyna się praktyczne uspołecznienie treści pamięci indywidualnej" (Chlebda, 2019, s. 152).

ckiej» może wydawać się trudniejsze, bo słownictwo chłopskie ma wyraziste dialektyzmy, niekiedy archaizmy, często w dialektach Polski rdzennej zachowane, a tych w leksyce potomków szlachty jest mniej. Niełatwo jest opisywać coś, co w istotny sposób od języka ogólnego niewiele się różni"[16] (Rieger, 2019, s. 96). Uwzględniając wyniki przeprowadzonych penetracji, Janusz Rieger proponuje następującą metodę dalszych badań nad słownictwem szlachty: „porównywanie idiolektów szlacheckich z tej samej miejscowości i z różnych terenów, a następnie porównanie uzyskanych wyników z wynikami analizy leksyki chłopskiej" (Rieger, 2019, s. 97).

Ważne miejsce w omawianej monografii zajmuje problematyka badania słownictwa kresowego (por. Rieger, 2007a, 2007b, 2014; Rieger i in., 2006), w tym problemy metodologiczne słowotwórstwa polszczyzny gwarowej. Autor jest przekonany, że „dla opisania charakterystyki jakiegoś obszaru potrzebne są szczegółowe badania terenowe, najlepiej dające opis monograficzny, uwzględniający gęstą siatkę punktów i obszerny korpus tekstów" (Rieger, 2019, s. 226). Prezentując dokonania poszczególnych dialektologów, Janusz Rieger proponuje swoją metodę badań, sugerując:

> w niektórych przypadkach może warto by się pokusić o rozpatrywanie słownictwa właśnie z punktu widzenia gwary, zespołu gwar, odmiany regionalnej. […] Być może pokazanie częstotliwości użycia niektórych wyrazów w różnych grupach wiekowych (przy dużej liczbie zapisów) pozwoli na pokazanie odbywających się w gwarach kresowych zmian (Rieger, 2019, s. 146).

Rozważając na licznych przykładach kwestie analizy zapożyczeń, uczony zastanawia się, „czy można włączać do badań polskiego słowotwórstwa kresowego zapożyczenia, dla których nie zanotowano w badanej gwarze podstawy derywacyjnej" (Rieger, 2019, s. 191), i zwraca uwagę, że „należy wnikliwie odróżniać wpływ «sprawczy» od «podtrzymującego» języka adstratowego, przy czym bardzo często będzie to niemożliwe, bo nie zawsze wiemy, czy wyraz będący dziś w języku ogólnopolskim archaizmem istniał w gwarze wcześniej" (Rieger, 2019, s. 150). Proponuje zatem następujący algorytm: „przy analizie zapożyczeń należy wyróżniać dawniejsze i nowsze (w zależności od sytuacji także najnowsze): lituanizmy, białorutenizmy, ukrainizmy, rusycyzmy i sprawdzić, czy przy ich adaptacji stosowano te same zabiegi, co przy zapożyczeniach starszych" (Rieger, 2019, s. 150). Jest przekonany, że „funkcjonowanie zapożyczeń i odpowiednich wyrazów rodzimych można pokazać dobrze jedynie na w miarę obszernym korpusie tekstów z jednej wsi" (Rieger, 2019, s. 174).

Oddzielnie jest omawiana problematyka opracowania mieszania kodów, na przykładzie poszczególnych systemów języka, z wykorzystaniem materiałów z badań (Rieger, 2019, ss. 120–122). Janusz Rieger uważa, że należy tu znaleźć bardziej

[16] W języku szlachty grodzieńskiej i kowieńskiej archaizmy mają wysoką frekwencję; zob. Konczewska, 2018a; Sawaniewska-Mochowa, 2002, ss. 181–188; Sawaniewska-Mochowa & Zielińska, 2007, ss. 252–254, 287–288, 291–292.

obiektywne metody, i proponuje stosowanie podejścia panchronicznego i synchronicznego. Zauważa: „Prawdopodobnie nie da się opisać mieszania kodów tak, jak opisujemy gramatykę czy leksykę, ale niewątpliwie będzie można pokazać typy mieszania kodów, częstotliwość występowania zjawiska, ustalić hierarchię zjawisk" (Rieger, 2019, s. 122).

Podsumowując dotychczasowe badania, autor stwierdza, że w celu najbardziej pełnego opracowania słownictwa kresowego konieczne jest:

> zebranie odpowiednio dużego materiału z wybranych wsi według jednolitego kwestionariusza i według jednolitego zestawu tematów do nagrań ciągłych; sporządzenie słowników poszczególnych miejscowości[17] czy też słownika kilku miejscowości; porównanie zebranego słownictwa z gwar polskich z lokalnym słownictwem (Rieger, 2019, s. 162).

Świadectwem bardzo dobrego rozeznania badacza w historii i współczesności języka polskiego w poszczególnych regionach może być na przykład uwaga, że „nawet wsie chłopskie leżące niedaleko siebie mogą znacznie się różnić pod względem językowym, […] obok siebie mogą leżeć miejscowości z zupełnie różną polszczyzną" (Rieger, 2019, s. 531). Jego analiza poszczególnych przykładów uświadamia nam, że podział polszczyzny kresowej na północno- i południowo-wschodnią jest już niewystarczający, a do poszczególnych subregionów należy podchodzić w odrębny sposób.

Przedstawiając etapy badań nad polszczyzną kresową i dokonując analizy ich wyników, Janusz Rieger dochodzi do wniosków, że wciąż jeszcze wiele o niej nie wiemy, dlatego wytycza kolejne kierunki dociekań:

> należy opracowywać sytuację aktualną, praktycznie głównie na Litwie, bo na Białorusi i Ukrainie tylko w zakresie pojedynczych wsi, pewna retrospekcja, oparta na wnikliwych pytaniach i dobrych odpowiedziach, też jest możliwa (Rieger, 2019, s. 113);
>
> problem polszczyzny regionalnej Kresów i jej gramatycznego oraz leksykalnego zróżnicowania wymaga odrębnego zbadania (Rieger, 2019, s. 113);
>
> dotarcie do innych materiałów źródłowych dla poznania regionalnej polszczyzny kresowej w zakresie słownictwa (Rieger, 2019, s. 115);
>
> ustalenie roli tradycji i kulturowych uwarunkowań polszczyzny szlacheckiej w stosunku do języka (Rieger, 2019, s. 115);
>
> badanie współczesnego języka miast i miasteczek, ze świadomością, że jest to już inna polszczyzna, o innych funkcjach, innym zasobie leksykalnym itd. (Rieger, 2019, s. 116);
>
> dalsze badanie cech konstytutywnych polszczyzny kresowej (Rieger, 2019, s. 116);

[17] Przykład słowniczka mamy także w omawianej monografii (Rieger, 2019, ss. 338–342, 463–478).

próba ustalenia na podstawie cech językowych miejsca pochodzenia polskich osadników – można wątpić, czy uda się, a byłoby to niezmiernie ciekawe (Rieger, 2019, s. 118).

Należy zwrócić uwagę, że przy przedstawieniu każdego pola badawczego Janusz Rieger nie tylko omawia dotychczasowy stan wiedzy i skrupulatnie analizuje zebrany przez jego zespół materiał, lecz także zawsze proponuje własne podejścia metodologiczne oraz określa, co jeszcze warto byłoby zrobić w tym kierunku. Tak więc podstawa materiałowa jest dla niego nie tylko przedmiotem rozważań, lecz także źródłem inspiracji do dalszych badań.

Podkreślając encyklopedyczną wiedzę autora i głęboką znajomość poruszanej tematyki, chciałabym jednak zwrócić uwagę na pewne szczegóły, które należy doprecyzować[18]. W książce odnajdujemy informację, że „w obrzędzie pogrzebowym na Białorusi lamenty są po białorusku, ale przemowa musi być po polsku" (Rieger, 2019, s. 19). Warto w tym miejscu wyjaśnić, że lamenty przeważnie są częścią kultury funeralnej dawnych wsi chłopskich, zaś tradycja szlachecka jest inna (Konczewska, 2018b). Niesłuszne wydaje się stwierdzenie, że „pod Grodnem od dawna ludności litewskiej nie ma" (Rieger, 2019, s. 43), ponieważ w rejonie grodzieńskim Litwini stanowią pokaźną grupę, a w samym Grodnie zarejestrowano największą liczbę Litwinów spośród mieszkańców miast Białorusi, to jest 331 osób[19]. Działa tu także organizacja społeczna „Tevinė", przy której funkcjonuje szkółka języka litewskiego. Co do nauczania języka polskiego na Białorusi (Rieger, 2019, s. 63), zostało ono wznowione nieco wcześniej niż w 1989 roku: już od roku 1986 dostępne były zajęcia pozalekcyjne. Mylne jest także stwierdzenie, że „niemieckiego czy angielskiego uczono w niewielu szkołach" (Rieger, 2019, s. 63), ponieważ w Związku Radzieckim nauczanie przynajmniej jednego języka obcego w szkołach było obligatoryjne. Najpierw uczono przeważnie niemieckiego, a poczynając od lat 60. XX wieku coraz szerzej – angielskiego i francuskiego; wyjątek mógł stanowić brak nauczyciela o odpowiednich kwalifikacjach w niektórych wiejskich szkołach (zob. Пихоя, 2019, s. 266; Полторацкая, 1961).

Jeżeli chodzi o sytuację językową w Sopoćkiniach pod Grodnem (Rieger, 2019, s. 124), zdarzające się przechodzenie w rozmowie na rosyjski jest związane z faktem, że w tym dawnym polsko-żydowskim miasteczku osiedlono w drugiej połowie lat 80. XX wieku przesiedleńców ze strefy Czarnobyla. Mimo to Sopoćkinie są jedyną miejscowością na Białorusi, gdzie polskiego dzieci uczą się we wszystkich klasach

[18] Ponieważ zajmuję się badaniem języka i kultury Polaków na Grodzieńszczyźnie, moje doprecyzowania będą dotyczyły tego subregionu.

[19] W całym obwodzie grodzieńskim zamieszkuje najwięcej ludności litewskiej w stosunku do innych obwodów Białorusi, według spisu ludności z roku 2009 narodowość litewską zadeklarowały 2153 osoby (zob. *Перепись населения республики Беларусь 2009 года*, 2010).

i często używają tego języka na różnych lekcjach, a nazwy ulic są w dwóch językach: białoruskim i polskim.

Raczej wątpliwe jest, żeby w absolutnie wszystkich regionach „źródłem polszczyzny na wsi chłopskiej były wsi (zaścianki) szlacheckie" (Rieger, 2019, s. 214), ponieważ na przykład na Grodzieńszczyźnie do końca lat 50. XX wieku szlachta z zaścianków (okolic) praktycznie nie kontaktowała z chłopami.

W kwestii „akania" w języku białoruskim (Rieger, 2019, s. 230) warto doprecyzować, że na przykład dla grodzieńskich gwar białoruskich jest charakterystyczne tzw. „akanie niepełne", czyli rozróżnienie samogłosek *o* i *a* w końcowej sylabie otwartej po spółgłoskach twardych.

Pisząc o „rozwoju szkolnictwa polskiego wszystkich szczebli" (Rieger, 2019, s. 241) w okresie II Rzeczypospolitej i „powstawaniu dwujęzyczności polsko-litewskiej czy polsko-białoruskiej tam, gdzie dotąd jej nie było" (Rieger, 2019, s. 241), chyba nie należy pomijać faktu, że odbywało się to także wskutek niezbyt chlubnej polityki państwa polskiego, eliminującej szkoły nauczające w języku autochtonów.

W odniesieniu do przezwiska „pszek" w stosunku do Polaków, mającego pejoratywny charakter, warto doprecyzować, że pochodzi ono nie tylko od wymowy przedrostka „prze-" (Rieger, 2019, s. 280, przypis 8). To rozpowszechnione za wschodnią granicą przezwisko jest zjawiskiem swoistej emblematyzacji sąsiada z powodu cech wymowy, specyficznego zbiegu spółgłosek zwarto-wybuchowych i szumiących w języku polskim.

Trzeba też dodać kilka uwag szczegółowych do kwestii związanych z ustalaniem źródła zapożyczenia. Wydaje się, że leksemy *subota* (Rieger, 2019, s. 315) czy *wiły* 'widły' (Rieger, 2019, s. 316) należałoby raczej odnieść do grupy „białorutenizmy/rusycyzmy", a nie wyłącznie „białorutenizmy". Wyraz *kajuk* 'koniec, śmierć' (Rieger, 2019, s. 355) jest nie tylko rzadki, ale też ma ciekawą etymologię (zob. Богородский, 2006).

Mimo tych drobnych zastrzeżeń warto podkreślić, że omawiana monografia jest niezwykle cenna poznawczo i w pewnym sensie uniwersalna[20]: autor przedstawia historię badań nad polszczyzną na całym obszarze dawnych Kresów Wschodnich oraz stan współczesny, wymienia czynniki transformacji języka polskiego, opisując jego warianty i stan ich zachowania, prezentuje bogaty materiał leksykalny, dokonuje jego szczegółowej analizy na wszystkich poziomach systemu, proponuje nowe rozwiązania metodologiczne, a także wytycza kierunki dalszych dociekań.

W tak krótkim przeglądzie nie sposób ani wymienić wszystkich poruszanych w tej monografii zagadnień, jej ważnych ustaleń i ciekawych pomysłów, ani opisać prezentowanego materiału. Pozostaje jedynie stwierdzenie, że dzieło Janusza

[20] Szkoda jednak, że tak wielkie dzieło nie zostało zaopatrzone w odpowiednio skonstruowane indeksy (wyrazów, nazw miejscowych, omówionych problemów), co ułatwiłoby lekturę.

Riegera stanowi podsumowanie kolejnego etapu badań nad polszczyzną kresową. Książka została przygotowana w taki sposób, że znajdzie odbiorców zarówno wśród dialektologów, jak i wszystkich spragnionych wiedzy o Polakach na Wschodzie. Ponadto jej niewątpliwym walorem jest to, że autor nie tylko dokonał podsumowania dotychczasowych badań i zaprezentował wynikające z nich wnioski, lecz także na ich podstawie określił nowe pola problemowe i wytyczył kolejne zadania badawcze, co niewątpliwie będzie sprzyjało dalszemu rozwojowi badań nad językiem polskim za wschodnią granicą Rzeczypospolitej.

Podsumowanie

Przedstawiony w tym artykule stan badań nad polszczyzną kresową po roku 2015 pozwala na stwierdzenie, że problematyki tej nadal nie można uznać za wyczerpaną, mimo pokaźnego dorobku. Nowe eksploracje przynoszą nowe wyzwania badawcze oraz nowy materiał wymagający nowego podejścia metodologicznego. Jako kolejne kierunki badań wyłaniają się następujące pola tematyczne: terytorialne i socjalne odmiany języka polskiego w poszczególnych subregionach; cechy konstytutywne polszczyzny kresowej; kontakty języka polskiego z językami autochtonów; nowe materiały źródłowe; współczesny język miast, miasteczek i wsi z uwzględnieniem różnic pokoleniowych; „ujęzykowienie" pamięci o Kresach; opracowanie nowych regionalnych słowników gwarowych[21]. Zwraca uwagę fakt, że wśród badaczy polszczyzny kresowej są przedstawiciele młodszego pokolenia. Daje to nadzieję, że eksploracje będą kontynuowane i przyniosą nowe materiały, co pozwoli na uzupełnienie bądź zweryfikowanie dotychczasowych ustaleń badaczy nad polszczyzną kresową.

Bibliografia

Barniškienė, S. (2019). Recenzija: Anastasija Kostiučenko. Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen. (Kalbos ir jų vartotojai Lietuvoje. Sociolingvistinė lietuvių, lenkų ir rusų kalbų socialinio statuso analizė) [Recenzja]. *Darnioji daugiakalbystė / Sustainable Multilingualism*, *14*, 238–240. http://www.uki.vdu.lt/sm/index.php/sm/article/viewFile/260/188

[21] Na posiedzeniu XXIII Okrągłego Stołu „Słowiańska dialektologia", zorganizowanego 16–17 czerwca 2020 roku przez Instytut Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie, Natalia Ananiewa przedstawiła wybrane artykuły hasłowe słownika tematycznego polskich gwar okolic Widz (o projekcie takiego słownika zob. Ананьева, 2018).

Bednarczuk, L. (2018a). *Początki i pogranicza polszczyzny*. Lexis.

Bednarczuk, L. (2018b). Z południowo-wschodniej peryferii polszczyzny. W L. Citko (Red.), *Języki ruskie w rozwoju historycznym i kontaktach z polszczyzną* (ss. 11–54). Wydawnictwo Prymat.

Chlebda, W. (2019). O wyzwaniach i zadaniach pamięcioznawstwa lingwistycznego. *LingVaria*, *14*(28), 147–164. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.28.10

Czarnecka, K. (2016). Podobieństwa i różnice w zakresie słowotwórstwa między gwarową polszczyzną północno- i południowokresową. *Linguistica Copernicana*, *13*, 365–377. https://doi.org/10.12775/LinCop.2016.018

Dawlewicz, M., Geben, K., Karaś, H., Kresa, M., & Żyło, B. (2019). *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy*.

Dzięgiel, E. (2015). The Polish language and the Polish minority in Ukraine: National identity in the face of multilingualism and loss of a native language. W Y. Kleinmann & A. Rabus (Red.), *Aleksander Brückner revisited: Debatten um Polen und Polentum in Geschichte und Gegenwart* (ss. 221–232). Wallstein Verlag.

Dzięgiel, E. (2017). Odmiany terytorialne i społeczne współczesnego języka polskiego na Ukrainie. *LingVaria*, *12*(24), 199–210. https://doi.org/10.12797/LV.12.2017.24.13

Dzięgiel, E., Czarnecka, K., Kowalska, D. A., & Zanushevska, L. (2016). *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: Przegląd tytułów i treści*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.

Geben, K. (2018). Polacy na Litwie w obliczu przemian. *Annales Collegii Nobilium Opolienses*, *2018*(7), 34–45.

Grek-Pabisowa, I. (2017). *Polskie wyspy gwarowe z przełomu XIX i XX w. na Białorusi: Gwary późnego osadnictwa na Polesiu, Witebszczyźnie i Mohylewszczyźnie: Z wykazem słownictwa przedstawionym leksykograficznie*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy). https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/587

Grek-Pabisowa, I., & Ostrówka, M. (2018). Zakres wpływów wschodniosłowiańskich w polszczyźnie północnokresowej – wpływy białoruskie. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, *66*, 141–161. https://doi.org/10.26485/RKJ/2018/66/9

Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Jankowiak, M. (2017). *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej* (I. Grek-Pabisowa, Red. nauk.). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/128

Jankowiak, M. (2018a). Polonizmy leksykalne w gwarach białoruskich na Litwie (rejon orański). *LingVaria*, *13*(25), 143–162. https://doi.org/10.12797/LV.13.2017.25.11

Jankowiak, M. (2018b). Zakres i zróżnicowanie leksykalnych wpływów polskich we współczesnych gwarach białoruskich na pograniczach (Podlasie – Wileńszczyzna – Łatgalia – Pskowszczyzna). W Z. Greń (Red.), *Językoznawstwo: Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018* (ss. 103–261). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Jankowiak, M. (2019). Relikty polszczyzny północnokresowej na rubieżach dawnej Rzeczy-

pospolitej (południowe ziemie obwodu pskowskiego): Cz. I. *LingVaria*, *14*(27), 149–164. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.10

Karaś, H. (2017). *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Kąś, J. (2019, sierpień 6–7). *Nowy typ słownika gwarowego* [Referat]. Konferencja „Język zwierciadłem kultury", Sokołów Podlaski.

Konczewska, K. (2016a). Zapożyczenia polskie w białoruskich gwarach Grodzieńszczyzny w zakresie kultury materialnej. W E. Młynarczyk & E. Horyń (Red.), *Dialog z tradycją: T. 5. Językowe dziedzictwo kultury materialnej* (ss. 79–96). Collegium Columbinum.

Konczewska, K. (2016b). Zróżnicowanie polskich gwar Grodzieńszczyzny: Polszczyzna „szlachty zaindurskiej". *Język Polski*, *96*(3), 43–57.

Konczewska, K. (2017a). Polszczyzna grodzieńska: Stan badań i perspektywy. W B. Osowski, J. Kobus, P. Michalska-Górecka, & A. Piotrowska-Wojaczyk (Red.), *Język w regionie, region w języku 2* (ss. 183–202). Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne.

Konczewska, K. (2017b). Zapożyczenia polskie w materiale *Zbioru przysłów białoruskich* Iwana Nosowicza z 1874 r. W E. Horyń & E. Żmuda (Red.), *W kręgu dawnej polszczyzny* (T. 4, ss. 53–69). Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

Konczewska, K. (2018a). Archaizmy leksykalne współczesnej polszczyzny grodzieńskiej (socjolektu szlacheckiego). W M. Pastuch & M. Siuciak (Red.), *Historia języka w XXI wieku: Stan i perspektywy* (ss. 355–367). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Konczewska, K. (2018b). Kultura funeralna Polaków zachodniej Grodzieńszczyzny. W I. Steczko & R. Dźwigoł (Red.), *Dialog z tradycją: T. 7. Dawna i współczesna kultura funeralna* (ss. 135–148). Collegium Columbinum.

Konczewska, K. (2018c). Świadomość językowa Polaków na Grodzieńszczyźnie na początku odrodzenia narodowego. *Język Polski*, *98*(3), 97–107.

Konczewska, K. (2019a). Polskie i białoruskie gwary grodzieńskie w ujęciu komparatystycznym. W N. Pintarić, I. Čagalj, & I. Vidović Bolt (Red.), *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* (ss. 205–215). Srednja Europa.

Konczewska, K. (2019b). Szlachta grodzieńska na początku XXI wieku – język i tożsamość: Zarys problematyki. *LingVaria*, *14*(27), 183–199. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.12

Kostecka-Sadowa, A. (2017). Sytuacja języka polskiego w obcym otoczeniu językowym: Zarys problematyki (na przykładzie obwodu lwowskiego). *Prace Językoznawcze*, *19*(2), 73–86.

Kostiučenko, A. (2016). *Sprachen und ihre Sprecher in Litauen: Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen*. Logos Verlag.

Krasowska, H., Pokrzyńska, M., Suchomłynow, L.A. (2018). *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. http://www.polinst.kyiv.ua/storage/swiadectwo_zanikajacego_dziedzictwa_mowa_polska_na_bukowinie_rumunia-ukraina.pdf

Kundera, W. (2018). Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości. *Łódzkie Studia Teologiczne*, *27*(3), 111–137.

Kurzowa, Z. (2007). *Ze studiów nad polszczyzną kresową: Wybór prac* (T. 3). Universitas.

Lewaszkiewicz, T. (2017). *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Liauchuk, V. (2017). Określenia rodzime i obce w nazwach pokarmów w gwarze polskiej w okolicach wsi Komaje i Łyntupy dawnego powiatu święciańskiego. W M. Kresa (Red.), *Młodzi o języku regionów* (ss. 73–84). Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Makarowa, O. (2017). *Leksyka prawnicza w polskich zapiskach sądowych z Ukrainy (XVI i XVII wiek)* (J. Rieger, Red. nauk.). Wydawnictwo DiG.

Paśko-Koneczniak, D. (2016). *Słownik zapożyczeń polskich w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Rieger, J. (Red.). (2002). *Język mniejszości w otoczeniu obcym*. Wydawnictwo Naukowe Semper.

Rieger, J. (Red.). (2007a). *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*. Wydawnictwo Lexis.

Rieger, J. (Red.). (2007b). *Słownictwo kresowe: Studia i materiały*. Wydawnictwo DiG.

Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

Rieger, J. (2017). Czego nie wiemy o polszczyźnie kresowej XX i XXI wieku? *Slavia Orientalis*, *66*(3), 519–533.

Rieger, J. (2018, listopad 26). *Codzienność i tragiczne losy Polaków na Ukrainie w relacjach: Pozalingwistyczne efekty badań dialektologicznych* [Referat]. Posiedzenie Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, Kraków.

Rieger, J. (2019). *Język polski na Kresach*. Wydawnictwo DiG.

Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Wydawnictwo DiG.

Rutkovska, K. (Red.). (2016). *Polskie gwary na Litwie: Przewodnik multimedialny po polskich gwarach na Litwie*. Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wileńskiego. http://lenkutarmes.flf.vu.lt

Rutkovska, K. (2018). Halina Karaś. Polskie gwary okolic Ignalina i Jeziorosów na Litwie w świetle frekwencji cech językowych. Warszawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego, 2017, stron 398. ISBN 978-83-65557-66-3 [Recenzja]. *Slavistica Vilnensis*, *63*, 397–400. https://doi.org/10.15388/SlavViln.2018.63.11870

Sawaniewska-Mochowa, Z. (1991). Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej. W J. Rieger & W. Werenicz (Red.), *Studia nad polszczyzną kresową* (T. 6, ss. 223–254). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (1995). Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej za lata 1989–1993 (z uzupełnieniami do roku 1988). W J. Rieger (Red.), *Studia nad polszczyzną kresową* (T. 8, ss. 263–282). Wydawnictwo Naukowe Semper.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku: Na podstawie słowników przekładowych Antoniego Juszkiewicza*. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2018). Język polski na Litwie po 1990 roku: Stan badań i pers-

pektywy. W Z. Greń (Red.), *Językoznawstwo: Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018* (ss. 255–261). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Sawaniewska-Mochowa, Z., & Zielińska, A. (2007). *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej: Ginąca część kultury europejskiej*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy). https://rcin.org.pl/dlibra/publication/26955/edition/14301

Sicińska, K. (2018, listopad 22–23). *Polszczyzna kresowa, regiolekt kresowy, język polski na Białorusi i Ukrainie – o nazewnictwie odmian języka polskiego na dawnych Kresach Wschodnich* [Referat]. Konferencja „Język w regionie – region w języku III", Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Smułkowa, E. (Red.). (2009). *Brasławszczyzna: Pamięć i współczesność: T. 2. Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu (Słownik brasławski).* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Smułkowa, E. (Red.). (2011). *Brasławszczyzna: Pamięć i współczesność: T. 1. Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Smułkowa, E. (2016a). *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Smułkowa, E. (2016b). Rozliczenie z Brasławszczyzną. *Acta Baltico-Slavica*, *40*, 310–324. https://doi.org/10.11649/abs.2016.001

Strawińska, A. B. (2019). Halina Karaś, *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, ss. 400 [Recenzja]. *Poradnik Językowy*, *2019*(9), 106–110.

Wolnicz-Pawłowska, E. (2012). Tematyka kresowa w działalności naukowej profesora Janusza Riegera. W E. Dzięgiel, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: T. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach* (ss. 19–27). Wydawnictwo Naukowe Semper.

Wójtowicz, M. (2016). Zapożyczenia leksykalne z języka polskiego w gwarach pskowskich i nowogrodzkich. *Studia Rossica Posnaniensia*, *41*, 451–460. https://doi.org/10.14746/strp.2016.41.41

Zielińska, A. (2019). Recenzja: Anastasija Kostiučenko, *Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen* (Języki i mówcy na Litwie. Badania socjolingwistyczne nad społecznym statusem języków litewskiego, polskiego i rosyjskiego), Berlin: Logos Verlag, 2016 [Recenzja]. *Acta Baltico-Slavica*, *43*, 240–246. https://doi.org/10.11649/abs.2019.012

Żebrowska, A. (2019). *Komarowszczyzna: Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego.* Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Ананьева, Н. Е. (2018). О проекте тематического словаря польских периферийных говоров. W Л. Э. Калнынь (Red.), *Исследования по славянской диалектологии: 19–20. Славянские диалекты в современной языковой ситуации: Диалектный словарь как*

способ исследования славянских диалектов (ss. 152–158). Институт славяноведения РАН. https://doi.org/10.31168/0412-1.2.2

Богородский, Б. Л. (2006). Тут ему и каюк пришел (к истории фразеологического сочетания). W Б. Л. Богородский, *Очерки по истории слов и словосочетаний русского языка* (ss. 340–350). Издательство Санкт-Петербургского университета.

Жаброўская, Г. [Żebrowska, A.]. (2018). Мінуўшчына вачамі жыхароў беларуска-літоўска-польскага памежжа (на прыкладзе выбраных вёсак Мядзельскага і Валожынскага раёнаў). *Studia Białorutenistyczne*, *12*, 35–52. https://doi.org/10.17951/sb.2018.12.35-52

Канчэўская, К. Э. [Konczewska, K.]. (2016). Польскія лексічныя запазычанні ў беларускіх гаворках Гродзенскага раёна. W М. Даніловіч (Red.), *Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны* (Т. 5, ss. 25–33). ЮрСаПрынт.

Перепись населения республики Беларусь 2009 года: Население по национальности и родному языку. (2010). http://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/perepis_2009/5.8-4.pdf

Пихоя, Р. Г. (2019). *Советский Союз: История власти: 1945–1991*. Директ-Медиа.

Полторацкая, М. А. (1961). Преподавание иностранного языка в советских школах. *В помощь преподавателю русского языка в Америке / A Guide to Teachers of the Russian Language in America*, *15*(57), 14–17.

Bibliography (Transliteration)

Anan′eva, N. E. (2018). O proekte tematicheskogo slovaria pol′skikh periferiĭnykh govorov. In L. Ė. Kalnyn′ (Ed.), *Issledovaniia po slavianskoĭ dialektologii: 19–20. Slavianskie dialekty v sovremennoĭ iazykovoĭ situatsii: Dialektnyĭ slovar′ kak sposob issledovaniia slavianskikh dialektov* (pp. 152–158). Institut slavianovedeniia RAN. https://doi.org/10.31168/0412-1.2.2

Barniškienė, S. (2019). Recenzija: Anastasija Kostiučenko. Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen. (Kalbos ir jų vartotojai Lietuvoje. Sociolingvistinė lietuvių, lenkų ir rusų kalbų socialinio statuso analizė) [Review]. *Darnioji daugiakalbystė / Sustainable Multilingualism*, *14*, 238–240. http://www.uki.vdu.lt/sm/index.php/sm/article/viewFile/ 260/188

Bednarczuk, L. (2018a). *Początki i pogranicza polszczyzny*. Lexis.

Bednarczuk, L. (2018b). Z południowo-wschodniej peryferii polszczyzny. In L. Citko (Ed.), *Języki ruskie w rozwoju historycznym i kontaktach z polszczyzną* (pp. 11–54). Wydawnictwo Prymat.

Bogorodskiĭ, B. L. (2006). Tut emu i kaiuk prishel (k istorii frazeologicheskogo sochetaniia). In B. L. Bogorodskiĭ, *Ocherki po istorii slov i slovosochetaniĭ russkogo iazyka* (pp. 340–350). Izdatel′stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.

Chlebda, W. (2019). O wyzwaniach i zadaniach pamięcioznawstwa lingwistycznego. *LingVaria*, *14*(28), 147–164. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.28.10

Czarnecka, K. (2016). Podobieństwa i różnice w zakresie słowotwórstwa między gwarową polszczyzną północno- i południowokresową. *Linguistica Copernicana*, *13*, 365–377. https://doi.org/10.12775/LinCop.2016.018

Dawlewicz, M., Geben, K., Karaś, H., Kresa, M., & Żyło, B. (2019). *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy.*

Dzięgiel, E. (2015). The Polish language and the Polish minority in Ukraine: National identity in the face of multilingualism and loss of a native language. In Y. Kleinmann & A. Rabus (Eds.), *Aleksander Brückner revisited: Debatten um Polen und Polentum in Geschichte und Gegenwart* (pp. 221–232). Wallstein Verlag.

Dzięgiel, E. (2017). Odmiany terytorialne i społeczne współczesnego języka polskiego na Ukrainie. *LingVaria*, *12*(24), 199–210. https://doi.org/10.12797/LV.12.2017.24.13

Dzięgiel, E., Czarnecka, K., Kowalska, D. A., & Zanushevska, L. (2016). *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: Przegląd tytułów i treści*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.

Geben, K. (2018). Polacy na Litwie w obliczu przemian. *Annales Collegii Nobilium Opolienses*, *2018*(7), 34–45.

Grek-Pabisowa, I. (2017). *Polskie wyspy gwarowe z przełomu XIX i XX w. na Białorusi: Gwary późnego osadnictwa na Polesiu, Witebszczyźnie i Mohylewszczyźnie: Z wykazem słownictwa przedstawionym leksykograficznie*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy). https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/587

Grek-Pabisowa, I., & Ostrówka, M. (2018). Zakres wpływów wschodniosłowiańskich w polszczyźnie północnokresowej – wpływy białoruskie. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, *66*, 141–161. https://doi.org/10.26485/RKJ/2018/66/9

Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Jankowiak, M. (2017). *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej* (I. Grek-Pabisowa, Scientific Ed.). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/128

Jankowiak, M. (2018a). Polonizmy leksykalne w gwarach białoruskich na Litwie (rejon orański). *LingVaria*, *13*(25), 143–162. https://doi.org/10.12797/LV.13.2017.25.11

Jankowiak, M. (2018b). Zakres i zróżnicowanie leksykalnych wpływów polskich we współczesnych gwarach białoruskich na pograniczach (Podlasie – Wileńszczyzna – Łatgalia – Pskowszczyzna). In Z. Greń (Ed.), *Językoznawstwo: Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018* (pp. 103–261). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Jankowiak, M. (2019). Relikty polszczyzny północnokresowej na rubieżach dawnej Rzeczypospolitej (południowe ziemie obwodu pskowskiego): Cz. I. *LingVaria*, *14*(27), 149–164. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.10

Kanchėŭskaia, K. Ė. (2016). Pol′skiia leksichnyia zapazychanni ŭ belaruskikh havorkakh Hrodzenskaha raёna. In M. Danilovich (Ed.), *Filalahichnae kraiaznaŭstva Hrodzenshchyny* (Vol. 5, pp. 25–33). IUrSaPrynt.

Karaś, H. (2017). *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Kąś, J. (2019, August 6–7). *Nowy typ słownika gwarowego* [Report]. Konferencja "Język zwierciadłem kultury", Sokołów Podlaski.

Konczewska, K. (2016a). Zapożyczenia polskie w białoruskich gwarach Grodzieńszczyzny w zakresie kultury materialnej. In E. Młynarczyk & E. Horyń (Eds.), *Dialog z tradycją: Vol. 5. Językowe dziedzictwo kultury materialnej* (pp. 79–96). Collegium Columbinum.

Konczewska, K. (2016b). Zróżnicowanie polskich gwar Grodzieńszczyzny: Polszczyzna "szlachty zaindurskiej". *Język Polski*, *96*(3), 43–57.

Konczewska, K. (2017a). Polszczyzna grodzieńska: Stan badań i perspektywy. In B. Osowski, J. Kobus, P. Michalska-Górecka, & A. Piotrowska-Wojaczyk (Eds.), *Język w regionie, region w języku 2* (pp. 183–202). Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne.

Konczewska, K. (2017b). Zapożyczenia polskie w materiale *Zbioru przysłów białoruskich* Iwana Nosowicza z 1874 r. In E. Horyń & E. Żmuda (Eds.), *W kręgu dawnej polszczyzny* (Vol. 4, pp. 53–69). Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

Konczewska, K. (2018a). Archaizmy leksykalne współczesnej polszczyzny grodzieńskiej (socjolektu szlacheckiego). In M. Pastuch & M. Siuciak (Ed.), *Historia języka w XXI wieku: Stan i perspektywy* (pp. 355–367). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Konczewska, K. (2018b). Kultura funeralna Polaków zachodniej Grodzieńszczyzny. In I. Steczko & R. Dźwigoł (Eds.), *Dialog z tradycją: Vol. 7. Dawna i współczesna kultura funeralna* (pp. 135–148). Collegium Columbinum.

Konczewska, K. (2018c). Świadomość językowa Polaków na Grodzieńszczyźnie na początku odrodzenia narodowego. *Język Polski*, *98*(3), 97–107.

Konczewska, K. (2019a). Polskie i białoruskie gwary grodzieńskie w ujęciu komparatystycznym. In N. Pintarić, I. Čagalj, & I. Vidović Bolt (Eds.), *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* (pp. 205–215). Srednja Europa.

Konczewska, K. (2019b). Szlachta grodzieńska na początku XXI wieku – język i tożsamość: Zarys problematyki. *LingVaria*, *14*(27), 183–199. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.12

Kostecka-Sadowa, A. (2017). Sytuacja języka polskiego w obcym otoczeniu językowym: Zarys problematyki (na przykładzie obwodu lwowskiego). *Prace Językoznawcze*, *19*(2), 73–86.

Kostiučenko, A. (2016). *Sprachen und ihre Sprecher in Litauen: Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen*. Logos Verlag.

Krasowska, H., Pokrzyńska, M., & Suchomłynow, L.A. (2018). Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. http://www.polinst.kyiv.ua/storage/swiadectwo_zanikajacego_dziedzictwa_mowa_polska_na_bukowinie_rumunia-ukraina.pdf

Kundera, W. (2018). Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości. *Łódzkie Studia Teologiczne*, *27*(3), 111–137.

Kurzowa, Z. (2007). *Ze studiów nad polszczyzną kresową: Wybór prac* (Vol. 3). Universitas.

Lewaszkiewicz, T. (2017). *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Liauchuk, V. (2017). Określenia rodzime i obce w nazwach pokarmów w gwarze polskiej w oko-

licach wsi Komaje i Łyntupy dawnego powiatu święciańskiego. In M. Kresa (Ed.), *Młodzi o języku regionów* (pp. 73–84). Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Makarowa, O. (2017). *Leksyka prawnicza w polskich zapiskach sądowych z Ukrainy (XVI i XVII wiek)* (J. Rieger, Scientific Ed.). Wydawnictwo DiG.

Paśko-Koneczniak, D. (2016). *Słownik zapożyczeń polskich w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Perepis′ naseleniia respubliki Belarus′ 2009 goda: Naselenie po natsional′nosti i rodnomu iazyku. (2010). http://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/perepis_2009/5.8-4.pdf

Pikhoia, R. G. (2019). *Sovetskiĭ Soiuz: Istoriia vlasti: 1945–1991*. Direkt-Media.

Poltoratskaia, M. A. (1961). Prepodavanie inostrannogo iazyka v sovetskikh shkolakh. *V pomoshch′ prepodavateliu russkogo iazyka v Amerike / A Guide to Teachers of the Russian Language in America*, *15*(57), 14–17.

Rieger, J. (Ed.). (2002). *Język mniejszości w otoczeniu obcym*. Wydawnictwo Naukowe Semper.

Rieger, J. (Ed.). (2007a). *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*. Wydawnictwo Lexis.

Rieger, J. (Ed.). (2007b). *Słownictwo kresowe: Studia i materiały*. Wydawnictwo DiG.

Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

Rieger, J. (2017). Czego nie wiemy o polszczyźnie kresowej XX i XXI wieku? *Slavia Orientalis*, *66*(3), 519–533.

Rieger, J. (2018, November 26). *Codzienność i tragiczne losy Polaków na Ukrainie w relacjach: Pozalingwistyczne efekty badań dialektologicznych* [Report]. Posiedzenie Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, Kraków.

Rieger, J. (2019). *Język polski na Kresach*. Wydawnictwo DiG.

Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Wydawnictwo DiG.

Rutkovska, K. (Red.). (2016). *Polskie gwary na Litwie: Przewodnik multimedialny po polskich gwarach na Litwie*. Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wileńskiego. http://lenkutarmes.flf.vu.lt

Rutkovska, K. (2018). Halina Karaś. Polskie gwary okolic Ignalina i Jeziorosów na Litwie w świetle frekwencji cech językowych. Warszawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego, 2017, stron 398. ISBN 978-83-65557-66-3 [Review]. *Slavistica Vilnensis*, *63*, 397–400. https://doi.org/10.15388/SlavViln.2018.63.11870

Sawaniewska-Mochowa, Z. (1991). Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej. In J. Rieger & W. Werenicz (Eds.), *Studia nad polszczyzną kresową* (Vol. 6, pp. 223–254). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (1995). Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej za lata 1989–1993 (z uzupełnieniami do roku 1988). In J. Rieger (Ed.), *Studia nad polszczyzną kresową* (Vol. 8, pp. 263–282). Wydawnictwo Naukowe Semper.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku: Na podstawie słowników przekładowych Antoniego Juszkiewicza*. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2018). Język polski na Litwie po 1990 roku: Stan badań i perspektywy. In Z. Greń (Ed.), *Językoznawstwo: Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018* (pp. 255–261). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Sawaniewska-Mochowa, Z., & Zielińska, A. (2007). *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej: Ginąca część kultury europejskiej*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy). https://rcin.org.pl/dlibra/publication/26955/edition/14301

Sicińska, K. (2018, November 22–23). *Polszczyzna kresowa, regiolekt kresowy, język polski na Białorusi i Ukrainie – o nazewnictwie odmian języka polskiego na dawnych Kresach Wschodnich* [Report]. Konferencja "Język w regionie – region w języku III", Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Smułkowa, E. (Ed.). (2009). *Brasławszczyzna: Pamięć i współczesność: Vol. 2. Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu (Słownik brasławski).* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Smułkowa, E. (Ed.). (2011). *Brasławszczyzna: Pamięć i współczesność: Vol. 1. Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Smułkowa, E. (2016a). *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Smułkowa, E. (2016b). Rozliczenie z Brasławszczyzną. *Acta Baltico-Slavica*, *40*, 310–324. https://doi.org/10.11649/abs.2016.001

Strawińska, A. B. (2019). Halina Karaś, *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, ss. 400 [Review]. *Poradnik Językowy*, *2019*(9), 106–110.

Wolnicz-Pawłowska, E. (2012). Tematyka kresowa w działalności naukowej profesora Janusza Riegera. In E. Dzięgiel, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Eds.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: Vol. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach* (pp. 19–27). Wydawnictwo Naukowe Semper.

Wójtowicz, M. (2016). Zapożyczenia leksykalne z języka polskiego w gwarach pskowskich i nowogrodzkich. *Studia Rossica Posnaniensia*, *41*, 451–460. https://doi.org/10.14746/strp.2016.41.41

ZHabroŭskaia, H. [Żebrowska, A.]. (2018). Minuŭshchyna vachami zhykharoŭ belaruska-litoŭska-pol'skaha pamezhzha (na prykladze vybranykh vësak Miadzel'skaha i Valozhynskaha raënaŭ). *Studia Białorutenistyczne*, *12*, 35–52. https://doi.org/10.17951/sb.2018.12.35-52

Zielińska, A. (2019). Recenzja: Anastasija Kostiučenko, *Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen* (Języki i mówcy na Litwie. Badania socjolingwistyczne nad społecznym sta-

tusem języków litewskiego, polskiego i rosyjskiego), Berlin: Logos Verlag, 2016 [Review]. *Acta Baltico-Slavica*, *43*, 240–246. https://doi.org/10.11649/abs.2019.012

Żebrowska, A. (2019). *Komarowszczyzna: Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego.* Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Język polski na Kresach Janusza Riegera na tle badań nad polszczyzną kresową po roku 2015

Streszczenie

Artykuł przedstawia stan badań nad polszczyzną kresową po 2015 roku. Autorka dokonuje przeglądu wybranych pozycji traktujących o języku polskim na Litwie, Białorusi i Ukrainie oraz pograniczach, omawia przedstawione w publikacjach problemy i wątki badawcze, prezentuje kierunki eksploracji. Oddzielna uwaga została poświęcona dokonaniom w dziedzinie badań nad polszczyzną kresową Janusza Riegera, a także jego najnowszej monografii z 2019 roku pt. *Język polski na Kresach*.

Słowa kluczowe: polszczyzna kresowa; kontakty językowe; język polski na Białorusi; język polski na Litwie; język polski na Ukrainie; Janusz Rieger

Język polski na Kresach [Polish Language in the Eastern Borderlands] by Janusz Rieger Against the Background of Research on Borderland Polish After 2015

Abstract

This article presents the state of research in the field of studies on Borderland Polish after 2015. The author provides an overview of selected publications which concern the situation of the Polish language in Belarus, Lithuania, Ukraine and in the borderlands, discusses the issues and research problems they consider, and outlines the main areas of research. The article focuses on the contribution of Janusz Rieger to this field of study and on his latest monograph: *Język polski na Kresach* [The Polish Language in the Eastern Borderlands], published in 2019.

Keywords: Polish language in the Eastern Borderlands; language contacts; Polish Language in Belarus; Polish Language in Lithuania; Polish Language in Ukraine; Janusz Rieger

Dr Katarzyna Konczewska, Department of Polish Dialectology at the Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow; PhD – 2015, Pedagogical University, Cracow; PhD – 2016, Belarusian State University, Minsk; author of over sixty scholarly articles. She conducts research on the language and the cultural heritage of Poles in the Grodno region, with a focus on the gentry (Pol. *szlachta*). She works in Belarusian and Polish archives studying documents related to the gentry and the cultural heritage of Poles of Belarus. Her research interests also include gravestone inscriptions at Catholic cemeteries, language contacts between Polish and Belarusian local dialects, and the multicultural heritage of the Grodno region.

Bibliography (selected): O języku Akt Grodzieńskiego Sądu Ziemskiego [About the language of Acts of Grodno Zemstvo Court], *Forum Lingwistyczne* 6, Katowice 2019, 99–110; Polskie i białoruskie gwary grodzieńskie w ujęciu komparatystycznym [Polish and Belarusian dialects of the Grodno region in a comparative perspective], in: N. Pintarić, I. Čagalj, & I. Vidović Bolt (eds.), *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* [Linguistic-cultural topics in comparative Slavic studies], Zagreb 2019, 205–215; Szlachta grodzieńska na początku XXI wieku – język i tożsamość [Gentry of the Grodno region at the beginning of the twenty-first century: Language and identity], *LingVaria* 14(27), Kraków (Cracow) 2019, 183–199; Nieznany rękopis Wandalina Szukiewicza jako źródło do badań gwar białoruskich [An unknown manuscript by Wandalin Szukiewicz as a source for the study of Belarusian dialects], *Slavica Slovaca* 55(1), Bratislava 2020, 82–96.

Correspondence: Katarzyna Konczewska, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow, e-mail: katarzyna.konczewska@ijp.pan.pl

Support of the work: This work was supported by core funding for statutory activities from the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.

Publication History: Received: 2019-10-24; Accepted: 2020-07-08; Published: 2020-12-31.